

"Svenska med något utländskt"

ELLEN BIJVOET & KARI FRAURUD

I Sverige talas i dag svenska i flerspråkiga miljöer, där många inte har svenska som modersmål eller som enda modersmål. Men det är inte en och samma svenska som talas. Ellen Bijvoet och Kari Fraurud reder ut vad det kan finnas för olika typer av språkvarieteter.

Under våren upptogs Dagens Nyheters kultursidor i flera veckor av en debatt under rubriken "Blattesvenska" – ett ord som hade plockats upp av litteraturprofessorn Ebba Witt-Brattström, som inledde debatten. Witt-Brattström kritiserade regeringen för att den "signalerar till våra nya svenskar att det räcker om de lär sig lite lagom blattesvenska så att de kan slå upp ett stånd och sälja bananer i Rosengård" (DN 19.4.2006).

Debatten handlade först om den

svenska skolan och om den undervisningsmodell för tvåspråkiga elever som enligt forskare och pedagoger bäst gynnar såväl språk- som kunskapsutveckling (d.v.s. satsningar både på de egna modersmålen och på svenska som andraspråk) – men som enligt Witt-Brattström resulterar i "blattesvenska". Debatten kom också att handla om vad "blattesvenska" står för. Som läsare fick man snart intrycket att skribenterna inte talade om samma sak, att oenigheten delvis handlade om en oklarhet om vad det är för slags språklig variation man diskuterar. Medan några skribenter urskiljde ett ungdomsspråk, talade andra om bristfällig språkinlärning eller bara om "dålig svenska".

Andraspråk och ungdomsspråk

Många av dem som inte är särskilt bekanta med de flerspråkiga miljöerna i Sverige uppfattar endast en skillnad mellan å ena

sidan "svensk svenska" och å den andra "svenska med något utländskt", och kallar det senare för "brytning", "invandrar-svenska" eller "dålig svenska" – utan vidare differentiering. Det är begripligt; ju längre bort ifrån något man befinner sig, desto färre detaljer och distinktioner urskiljer man.

Men om vi närmar oss de flerspråkiga förortererna finner vi en rik språklig mångfald, som också innefattar många olika sätt att tala svenska. Vad gäller svenska som på skilda sätt påverkats av andra språk eller av en flerspråkig miljö kan vi i dag urskilja åtminstone två, kanske tre typer av varieteter: andraspråkssvenska och ungdomsspråk samt möjligen en ny socio-dialekt.

Andraspråkssvenska talas av personer som har lärt sig eller håller på att lära sig svenska som ett andra (eller tredje o.s.v.) språk. Det är inte ett enhetligt sätt att tala svenska utan handlar om individuella versioner av målspråket. Variationen beror på att individerna har olika förstaspråk, har kommit olika långt med språket och kanske har olika språkliga förebilder. Första-språket slår tydligast igenom i uttalet, och det är det man främst tänker på när man talar om *brytning*; man talar om "finsk brytning", "arabisk brytning" o.s.v. (Även avancerade andraspråkstalare har ofta kvar en viss brytning – och kan vara tillfreds med det, på samma sätt som infödda talare kan sätta värde på en regional färgning i sitt tal.) Vissa språkdrag som rak ordföljd efter inledande adverbial (*sen han gick*) och osäkerhet i fråga om genusval (*ingen brev*) förekommer dock hos nästan

alla, oavsett förstaspråk, så länge de håller på att lära sig svenska.

En del av dessa så kallade inlärardrag kan också användas av personer som har svenska som (ett av sina) förstaspråk och som både kan och vill röra sig mellan olika sätt att tala svenska. Men då handlar det om något helt annat: sociala processer där olika språkdrag konventionaliseras som markörer av identitet och grupptillhörighet. Det är sådana processer som

ligger bakom uppkomsten av de båda andra typerna av varieteter vi här diskuterar: ungdomsspråk och socio-dialekter. Låt oss börja med det som kan karakteriseras som ett *multietniskt ungdomsspråk*: en varietet som har uppstått och utvecklats i flerspråkiga storstadsmiljöer bland ungdomar – både enspråkiga och tvåspråkiga med olika etnisk bakgrund.

Multietniskt ungdomsspråk fungerar som en samlingsterm för det man brukar kalla *rinkebysvenska*, som uppmärksammades i mitten på 1980-talet, och senare myntade lokala beteckningar som *fittjaspråk*, *gårdstenska* och *rosengårdssvenska*.

Vissa inlärardrag kan alltså förekomma i detta ungdomsspråk. Mer framträdande och allmänt använda komponenter är en speciell prosodi (melodi och rytm), som – till skillnad från brytning! – inte kan härledas till något enskilt annat språk, och ett ordförråd med lån från såväl engelska som flera invandrar-språk samt med nya användningar av svenska ord. Just ordförrådet utgör en central del av den "pool" av språkliga drag som utgör varieteteten och som kan tas i bruk för olika syften. Annars är variationen stor när det gäller vilka

Andraspråk,
svenska,
ungdomsspråk,
en ny socio-
dialekt?

språkdrag som används och i vilken omfattning, både mellan talare och situationer. Att det ändå existerar någon slags gemensam norm förstår man bl.a. av uttalanden som "Han talar riktigt fittjaspråk" och "Så säger man inte på rinkebysvenska". För de flesta av talarna är detta ett kompispråk och slangspråk som inte används i alla sammanhang utan fyller vissa specifika funktioner – precis som slang och andra gruppspråk brukar göra. Det utgör normalt alltså endast en av flera varieteter i talarens repertoar av svenska. En del ungdomar i de flerspråkiga områdena väljer helt bort slangen, medan det finns ungdomar i mer enspråkiga områden som plockar upp den, särskilt då de nya orden och kanske något av prosodin.

Till sist bör noteras att multietniskt ungdomsspråk kan överlappa med andraspråkssvenska; även andraspråkstalare – från nybörjare till avancerade – kan vara mer eller mindre påverkade av och mottagliga för varieteter som multietniskt ungdomsspråk.

Multi-etnisk socio-dialekt?

Ur "svenska med något utländskt" kan vi alltså med säkerhet urskilja dels andraspråkssvenska, dels multietniskt ungdomsspråk. Men vi kan också se möjligheten av en tredje typ av varietet; en ny multietnisk socio-dialekt. Man kan tänka sig att vissa språkdrag konventionaliseras mer allmänt bland delar av befolkningen i flerspråkiga bostadsområden som markerar för en lokal och social tillhörighet och att dessa tas upp av följande generationer

som komponenter av en alltmer stabiliserad varietet. Det skulle alltså vara ett sätt att tala svenska som inte har att göra med att man är andraspråkstalare eller ungdom, utan bara med att man har sina rötter i en flerspråkig förort – ungefär på samma sätt som det kan höras att någon har göteborgsk arbetarbakgrund.

Här rör vi oss dock på en spekulativ grund; det finns ännu för lite systematisk kunskap om en sådan tänkbar språkförändring, liksom om de sociolingvistiska förutsättningarna för denna. Informella observationer stödjer dock tanken om "något tredje".

Nya företeelser kräver nya ord. På 1980-talet nådde *rinkebysvenska* tidningsrubrikerna och i våras slöt massmedier entusiastiskt upp kring ordet *blattesvenska*. I dagens debatt används dessutom en rad andra beteckningar för olika "nya" sätt att tala svenska; här är oenigheten lika stor som den kring vad det handlar om.

En sak som detta visar är att det behövs en diskussion om lämpliga ord för de olika varieteterna. Tänkbara socio-dialekter vill vi som forskare ligga lite lågt med att namnge tills det finns mer systematisk kunskap. *Andraspråkssvenska* och *brytning* bör kunna fungera såväl i vetenskapliga som i andra sammanhang. *Multi-etniskt ungdomsspråk*, däremot, fungerar som vetenskaplig term men är otympligt i dagligt tal. Här behövs ett mer användarvänligt alternativ, särskilt eftersom just ungdomsspråket är något som det pratas vitt och brett om.

En självklar utgångspunkt vid val av

På 1980-talet nådde *rinkebysvenska* tidningsrubrikerna.

beteckningar bör vara att det enda respektfulla sättet att tala om grupper av människor liksom om deras språk är att använda de beteckningar som de själva föredrar. Detta är inte alltid enkelt, då det inte alltid finns en välavgränsad grupp talare och inte några självklara representanter för dem eller eniga uppfattningar bland dem. Det är inte heller självklart att det som utifrån uppfattas som en åtskild språkvarietet är något som talarna själva uppfattar på samma vis och har behov att benämna. Beteckningar för språk och varieteter uppstår i kontrast mot något annat och kommer ofta utifrån. Just detta – att etiketterna ofta sätts av utomstående – gör det än viktigare att åtminstone försöka undvika missvisande eller stigmatiserande och potentiellt kränkande beteckningar. Detta gäller särskilt personer som hörs och syns i medierna och därmed har större makt att påverka vilka beteckningar som etableras.

Vad ska vi kalla det här ungdomsspråket då? I den aktuella debatten används ofta ord vars förled på något sätt betecknar en kategori människor, som det gamla *invandrarsvenska* och det nyare *blattesvenska*. Här blir det fel på flera sätt. Båda orden klumpar ihop all slags språkvariation som har att göra med utländsk bakgrund med låg status. För att beteckna multietniskt ungdomsspråk passar förledet *invandrare* särskilt illa då de flesta av talarna är ungdomar födda i Sverige och alltså inte invandrare. *Blatte* har samma diffusa syftning och är dessutom än så länge stigmatiserande. (Man kan förstås, som redaktionen för tidningen Gringo,

pröva att avstigmatisera begreppet, men sådana initiativ bör, som alltid, vara den egna gruppens privilegium och inte utomståendes.)

Beteckningar som tar fasta på nya ord som sticker ut, t.ex. *shobre-svenska* och *abou-svenska*, känns exotiserande och ”utifrån”; det är svårt att tänka sig att sådana beteckningar skulle vinna större gehör bland talarna. De riskerar också att snabbt bli inaktuella, eftersom slangspråk i allmänhet har en snabb omsättning på ord.

Rinkebysvenska och andra lokala beteckningar används i och för sig av en del av talarna själva och anknyter till den lokalpatriotism som många känner. Men dels är namnen just för lokala, dels uppfat-

tas de lätt som beteckningar för lokala socio-dialekter, d.v.s. som varieteter som talas av de flesta i Rinkeby, Rosengård etc. Det senare gäller också mindre lokalspecifika beteckningar som *ghettosvenska* och *betongsvenska*, vilka dessutom är stigmatiserande. Det gäller även det nya *miljonsvenska*, som myntats av Gringo-redaktionen för att ur ingruppsperspektiv fånga en vidare språklig variation i miljonprogrammets förorter och som snarast tycks menat som en samlingsbeteckning för olika multietniska socio-dialekter.

En annan beteckning som används av en del av dem som står ungdomsspråket nära (t.ex. Latin Kings och Alejandro Leiva Wenger) är *förortsslang*. Det är också det ord som vi skulle vilja rekommendera för vardagsbruk, eftersom vi anser att det fångar några viktiga aspekter. Förledet *förort* har visserligen en allmän betydelse.

Beteckningen
förortsslang kan
användas till
vardags.

Men det har därutöver i dag också kommit att få en mer specifik betydelse, förknippad med flerspråkiga bostadsområden. I en sammansättning som "förortsslang" är det den mer specifika betydelsen som lyfts fram.

Vad gäller efterledet *-slang* menar vi att det är mer beskrivande än alternativen *-språk* och *-svenska*. Det framhäver att varieteteten har liknande användning som andra slangspråk och är ett gruppsspråk snarare än en sociolekt eller dialekt; det associerar till ungdom, informellt talsspråk, underifrånperspektiv och antyder att ordförrådet är en central komponent. Svenska Akademiens Ordbok beskriver slang som: "vardagligt, stundom vulgärt språk(bruk) använt inom en viss krets av personer (t.ex. ungdomar l. yrkeskamrater); äv. allmänna, om vardagligt l. vulgärt språk(bruk) som har mer l. mindre allmän spridning men icke betraktas ss. världat l. korrekt". De negativa värderingar som kan finnas kring slangspråk är inte något som delas av hela befolkningen; slang (av olika slag) uppfattas av många språkbrukare som något positivt och användbart.

Utbrott av upprördhet över slang och ungdomars språk i allmänhet har ju för övrigt varit legio i alla tider. Ett fall som uppvisar flera likheter med förortssvenskan är *söderslang* eller *ekensnacket*, som utvecklades i Stockholm under början av 1900-talet. Även det beskrevs som ett hot mot "det svenska språket", och man uttryckte stark oro för språklig utarmning bland tidens ungdom. I dag ser knappast

någon söderslang som ett hot. Hur det går med förortsslang får framtiden utvisa. Förhoppningsvis får vi åter uppleva hur attityder kan förändras och hur nya språkliga varieteter vinner acceptans i samhället – en attitydförändring som kanske är ännu viktigare när det gäller brytning och eventuella nya socio-dialekter.

Vad är "dålig svenska"?

Att använda förortsslang likställs ibland med att tala dålig svenska eller ha ett dåligt språk. Men vad betyder det att ha ett dåligt språk? Om vi utgår från individens språkliga behov, består ett bra språk av en språklig repertoar av olika varieteter, gen-

rer och stilar som täcker alla ens språkliga behov. I en sådan repertoar kan slangspråk mycket väl fylla en viktig plats och alltså vara både bra och berikande. Men som enda varietet räcker det sällan. Och det är det vi bör uppmärksamma när vi diskuterar språklig kompetens.

Dåligt språk, eller hellre språklig begränsning, kan handla om väldigt olika sa-

ker. Det kan handla om att ha "fastnat" i förortsslang och inte kunna anpassa sitt språk i en anställningsintervju, att ha stagnerat i sin andraspråksinläring och inte hänga med i samtalen på föräldramötet, att ha förlorat sitt modersmål och inte längre förstå sin mormor – liksom att känna sig intellektuellt begränsad i sitt huvudsakliga arbetsspråk engelska. Men språklig begränsning kan förstås också handla om sådant som läs- och skrivsvårigheter, ovana att använda skriftspråk i

Vad betyder
det att ha
ett dåligt
språk?

t.ex. myndighetskontakter eller oförmåga att formulera sig annat än på byråkrat-språk. Språklig begränsning är alltså inte knutet till en viss grupp språkbrukare, utan kan finnas hos såväl enspråkiga som tvåspråkiga och hos såväl lågutbildade som högutbildade.

De exempel på språklig begränsning vi nämnt handlar mest om att uttrycka sig, d.v.s. om språklig produktion. Men vår språkförmåga omfattar också färdigheter i att förstå och tolka, d.v.s. i språklig perception. Och även här är det viktigt att behärska variation, att kunna urskilja och identifiera olika sätt att tala och skriva. Denna typ av kompetens, som vi kan kalla sociolingvistisk medvetenhet, använder vi språkbrukare bl.a. när vi kategoriserar andra talare för att orientera oss i förhållande till dem. Begränsningar i det här avseendet kan göra att man inte anpassar sitt språk på ett adekvat sätt. Att t.ex. fastna i förtortsslang kan handla om att man faktiskt inte uppfattar att man i en viss situation själv talar på ett sätt som skiljer sig från omgivningens. Perceptiva begränsningar kan också leda till missbedömningar av andra talare. Att t.ex. inte uppfatta skillnaden mellan förtortsslang och andraspråkssvenska kan medföra att man felaktigt uppfattar någon som mindre kompetent.

Sociolingvistisk medvetenhet spelar alltså en viktig roll såväl för individens språkutveckling och språkval som i det sociala samspelet mellan olika grupper i samhället, inte minst i dagens flerspråkiga Sverige. För att undersöka hur det står till

med den sociolingvistiska medvetenheten hos olika grupper av språkbrukare har vi påbörjat en serie studier. I ett inledande experiment fick olika lyssnargrupper bl.a. i uppgift att beteckna och beskriva sju språkprov från olika Stockholmsungdomar. En av lyssnargrupperna bestod av personer med bakgrund i flerspråkiga stadsmiljöer, medan en annan bestod av personer från mer homogent enspråkiga miljöer. Språkproven representerade standard-svenska, andraspråkssvenska och svenska med inslag av förtortsslang. Det visade sig att beteckningar som t.ex. *rinkebysvenska* respektive *vanlig/normal svenska* eller *rikssvenska* hade mycket olika betydelseomfång för olika lyssnare. I den mer enspråkiga lyssnargruppen tenderade man i högre grad att använda *rinkebysvenska*

Att använda förtortsslang likställs ibland med att tala dålig svenska.

för all variation som på något sätt kan knytas till flerspråkiga miljöer, inklusive brytning och andraspråkssvenska på olika nivåer, medan försökspersoner från de flerspråkiga miljöerna använde den beteckningen mer selektivt och i stället lät *normal svenska* rymma en större variation.

Det här resultatet är förstås ett naturligt utslag av det vi nämnde i inledningen, att man urskiljer fler nyanser bland personer i sin närmaste omgivning och använder mer generaliserade kategorier om språk och beteende hos andra. Sådana här skillnader i sociolingvistisk medvetenhet är något som bör uppmärksammas; kunskap om detta kan användas för att vidga alla språkbrukares perspektiv.

Vårens debatt om så kallad blattesvenska i DN visade åter hur språkfrågor med

anknytning till invandrare väcker ett starkt engagemang. Mycket vore vunnet om engagemanget, i stället för att ägnas åt en kamp mot förortsslangen, kunde inriktas på de viktiga frågorna kring skola och undervisning – hur undervisningen ska utformas och resurser fördelas för att såväl enspråkiga som tvåspråkiga elever ska få bästa stöd i sin språk- och kunskapsutveckling. En allsidig språklig kompetens är viktig för framgång både i skola och arbetsliv, och det är mot denna bakgrund som skolan bör uppmärksamma förortsslangen. Språkvariation och språkval är något som alla elever behöver få ökad medvetenhet om – det gäller allt ifrån tal-språkliga stilar till skriftspråkliga genrer. ■

LITTERATUR

- Bijvoet, E.: "Om nån börjar kaxa, jag börjar snacka fittjasvenska". Multietniskt ungdomsspråk – uppfattningar och attityder. *Kritisk Utbildningstidskrift* 106, 2002, s. 56–71.
- Bijvoet, E. & K. Fraurud (u. a.): Language attitudes and sociolinguistic awareness in multilingual Stockholm: A listener experiment on new language varieties. [Föredrag hållet vid ICLaVE 3, 23-25 Juni 2005, Amsterdam.]
- Fraurud, K.: Några sociolingvistiska förutsättningar för språklig variation och mångfald i Rinkeby. I: *Svenskans beskrivning* 26. Hallgren & Fallgren, 2004, s. 25–47.
- Fraurud, K. & E. Bijvoet: Multietniska ungdomsspråk och andra varieteter av svenska i flerspråkiga miljöer. I: *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. Red. K. Hylténstam & I. Lindberg. Studentlitteratur, 2004, s. 377–405.
- Kotsinas, U.-B.: Attityder till Stockholmsspråk. I: *Storstadsspråk och storstadskultur i Norden*. Red. K.-L. Berge & U.-B. Kotsinas. MINS 43. Institutionen för nordiska språk. Stockholms universitet, 1991, s. 163–184.
- Kotsinas, U.-B.: *Ungdomsspråk*. Hallgren & Fallgren, 1994.

Ellen Bijvoet och Kari Fraurud är båda verksamma vid Centrum för tvåspråkighetsforskning vid Stockholms universitet. Kari Fraurud medverkade senast i Språkvård 2002/2 med en artikel om romani.